

СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ У СУСПІЛЬСТВІ І ВИМІР НЕРІВНОМІРНОСТІ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ

У статті розглянуто існуючі підходи до виміру нерівномірності в розподілі доходів, визначено оптимальний підхід, який найбільш об'єктивно відображає існуючу реальність. Також приділено увагу диференціації населення і розподілу доходів у Швеції. Розглянуто основні аспекти нерівномірності розподілу доходів в Україні, а також показники, які застосовуються для виміру нерівномірності розподілу доходів у державі.

Ключові слова: Крива Лоренца, коефіцієнт Джині, децильний і квінтільний коефіцієнти, диференціація доходів, вимір нерівномірності доходів.

В статье рассмотрены существующие подходы к измерению неравномерности в распределении доходов, определен оптимальный подход, который наиболее объективно отражает существующую реальность. Также уделено внимание дифференциации населения и распределения доходов в Швеции. Рассмотрены основные аспекты неравномерности распределения доходов в Украине, а также показатели, которые применяются для измерения неравномерности распределения доходов в стране.

Ключевые слова: Кривая Лоренца, коэффициент Джини, децильный и квинтильный коэффициенты, дифференциация доходов, измерение неравномерности доходов.

The existing approaches to measuring inequality in income distribution and optimal approach that most objectively reflect the current reality were reviewed in the article. Also paid attention to the differentiation of population and income distribution in Sweden. The main aspects of the uneven distribution of income in Ukraine were evaluated in this article, and also indicators which used to measure inequality of income distribution in the country was defined.

Key words: Lorenz curve, Gini coefficient, decile and quintile factors, income inequality, income inequality measurement.

Постановка проблеми. Вимір нерівності в розподілі доходів і соціальна справедливість привертає увагу суспільства, багатьох учених і науковців, ця проблема поклала початок численним дискусіям створенню низки фундаментальних праць і монографій. Існують різні підходи щодо соціальної справедливості. Так, одні підтримують нерівність розподілу доходів, яка дає змогу створити стимули для виробництва товарів та послуг і відповідно сприяти створенню доходу, а інші наголошують на важливості рівності в розподілі доходів. Останнім часом загострилися дискусії щодо того, які показники слід використовувати при вимірі розподілу доходів у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно економістів і вчених, які приділяли увагу вивченню розподілу доходів та соціальної справедливості в суспільстві, слід зазначити, що, зокрема, М. Фрідмен підкреслював, що суспільство, яке ставить рівність вище від свободи втратить і рівність і свободу. Бертран де Жювенель, представник ліберально-економічної школи, досліджував передумови диференціації доходів. Не підтримував ідею соціальної справедливості і Ф. А. фон Хайек, який наголошував на неприйнятності одночасно ідеї справедливості і

еволюційного процесу в економічному житті. Макс Отто Лоренц запропонував знамениту криву, названу в його честь, яка графічно відображає ступінь диференціації доходів. Корrado Джині розробив методи оцінки доходів і багатства, у тому числі їх диференціації – коефіцієнт Джині.

Різні аспекти економічного розвитку та диференціації доходів охарактеризували авторитетні українські вчені, а саме: І. Гнибіденко, Е. Лібанова, В. Новіков, В. Семенов, М. Соколик, Л. Черенко.

Метою даного дослідження: вивчити і науково обґрунтувати переваги та недоліки соціальної рівності та значної диференціації доходів у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. У макроекономічному аналізі для визначення ступеня нерівності розподілу доходів дуже часто використовується графічна модель кривої Лоренца та математична модель коефіцієнта Джині. Крива Лоренца є основою для використання інструментарію фіскальної політики держави, для порівняння розподілу доходів у різні періоди часу, між різними категоріями населення у різних країнах. Нерівномірний розподіл характеризується кривою Лоренца (лінією фактичного розподілу), яка знаходиться тим далі від діагоналі квадрату, чим більша диференціація [1, с. 554].

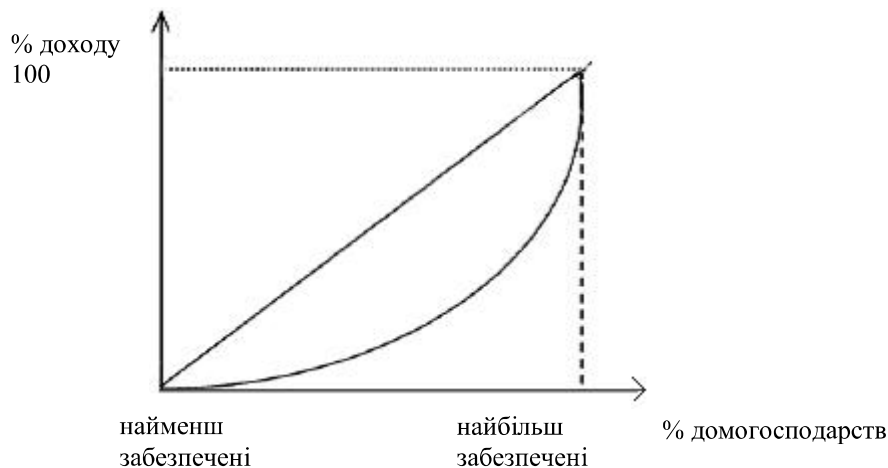

Рис. 1. Крива Лоренца

Чим нерівномірніше розподіляється дохід між процентними групами населення, тим сильніше вигнута крива Лоренца в бік горизонтальної та правої вертикальної осей. Спроба наблизити криву Лоренца до лінії абсолютного розподілу призводить до мотиваційної кризи, а її подальше відхилення – до соціальної кризи.

Завдання державного регулювання при цьому полягають у забезпеченні мінімальних сприятливих умов існування населення, надання необхідних соціальних послуг. Вчені-економісти вважають, що максимальна межа натягу кривої Лоренца досягатиме тоді, коли 40% сімей отримуватимуть менше як 12-13% доходів сімей всієї країни [2, с. 132].

Іншим конкретним способом вивчення диференціації доходів є обчислення спосібом децильного коефіцієнта. Для цього виділяють дві крайні дохідні групи населення, кожна з яких становить 10% від загальної кількості домогосподарств. До першої групи включаються домогосподарства з найбільшим середнім доходом у розрахунку на одну особу, а до другої – з найменшим доходом. Відношення показників доходу першої групи до другої показує, наскільки диференційовані доходи в країні.

Квантили розподілу ділять впорядковану (ранжовану за зростанням розміру ознаки – наприклад, за розміром середньодушових грошових витрат) генеральну сукупність (домогосподарств або населення) на однакові за чисельністю групи. Для аналізу даних у збірнику Держкомстату застосовується поділ генеральної сукупності на децелі (10 однакових груп) та квантили (5 однакових груп). При формуванні квантилів нульові значення показників не відкидаються.

Макроекономічний аналіз свідчить, що припустимий рівень диференціації доходів не повинен перевищувати 5-7 разів, що означає достатній рівень зацікавленості у збільшенні доходів першої групи населення і разом з тим захищеності тих, хто перебуває у другій групі.

Найактивніші прибічники держави загального добробуту розглядають Швецію як таку, що найближче підійшла до ідеального розподілу доходів. Шведська концепція соціал-демократичної держави загального добробуту була створена без якогось

науково-теоретичного підґрунтя, а лише на основі прагматичного, крок за кроком, розвитку соціальної політики протягом останнього сторіччя.

Диференціація в заробітній платі, бідність, безробіття і дискримінація жінок розглядалися як проблеми, до вирішення яких треба взятися енергійніше. Ці положення реалізувалися в політичних рішеннях 70-х років минулого століття, серед яких найпомітнішим було запровадження прибуткового податку з дуже високим ступенем прогресивності [3, с. 81-82].

Отож, не дивно, що Швеція опинилася серед країн, які мали і до цього часу мають вагомі державні видатки на соціальну сферу. Швеція фінансувала свою систему соціального захисту переважно з центрального та місцевих бюджетів і відрахувань від заробітної плати. Соціальні виплати становили надзвичайно високу частку в сукупному доході шведських сімей (у 1980 році – 29,2% порівняно з 16,5% у ФРН і лише 8,0% у США). Такий рівень виплат забезпечувався податком у розмірі близько 40% сукупного доходу, у той час як у згаданих державах він становив лише 13-17%. Як наслідок, 20% населення Швеції з найнижчими доходами мали значно вищу частку сукупного доходу усього населення, ніж у порівнюваних країнах, тоді як 20% населення з найвищими доходами мали значно меншу частку [4, с. 159].

Соціалізація сфери розподілу призвела до двох головних результатів. По-перше, зменшилася соціальна диференціація населення внаслідок перерозподілу первинних доходів: розрив у кінцевих доходах верхнього і нижнього децилів становить у Швеції 2,7 рази, тобто є меншим, ніж у будь-якій іншій високорозвинутій країні. По-друге, на думку шведських економістів, особливо соціал-демократів, вона привела до декомодації («розтоварювання») робочої сили, що дістає прояв у зниженні ролі зарплати і, відповідно, ринку праці в життєзабезпеченні сімей. Безперечно, це не є позитивним чинником в економіці Швеції, адже через переважання трансфертів у задоволенні потреб громадян у суспільстві зростають утриманські настрої [4, с. 158-159].

Зрозуміло, шведську модель не слід ідеалізувати. В останні роки виразно проявилися її недоліки:

1. Значна частина працівників орієнтується на соціальні трансферти й безоплатні послуги, а тому не працює на повну силу; зокрема, дестимулюючу роль відіграють високі лікарняні допомоги, які до того ж видаються без особливих труднощів

2. Висококваліфіковані спеціалісти, воліючи мати доступ до нових, нестандартних товарів та послуг підвищеної якості, що не входять до широкого, але все ж таки обмеженого кола дотованих державою товарів та послуг, змушені продавати свою робочу силу за кордоном за ринковою ціною. Інакше кажучи, відбувається відплив умів та робочих рук. М. Портер зазначає, що шведська зрівнялівка гальмує зростання попиту на нові, природно – найдорожчі товари і послуги, й тим самим звужує їхній ринок [3, с. 81].

3. Прагнучи знизити податки, а також відрахування до різних фондів (пенсійного, соціального та медичного страхування), великі корпорації почали переводити свої активи в зарубіжні філії (дочірні компанії), що помітно знижує конкурентоспроможність шведської економіки.

4. Нарешті, масовий приплив іммігрантів, що набувають прав громадянства, викликав невдоволення значної частини населення країни [4, с. 60]. У першому півріччі 2012 році до Швеції іммігрувало 43,4 тис. осіб. З них 36,2 тис. запитів на отримання статусу біженця (більшість з Іраку). Це 50 % зростання числа нових клопотань у порівнянні з 2006 роком. Збільшення іммігрантів пояснюється як тим, що безпечна скандинавська країна стає надійним притулком, так і деякими послабленнями в імміграційній політиці. До того ж, негативне ставлення до збільшення потоку біженців висловили 42 % опитаних шведів.

Аналіз і порівняння основних тенденцій та особливостей сучасної соціальної політики європейських країн і України засвідчують орієнтацію нашої держави на систему тих заходів, які вже тривалий час з успіхом функціонують у розвинених країнах західної Європи і Північної Америки та віднедавна – в деяких державах колишнього соціалістичного табору (Польщі, Литві, Естонії, Латвії, Угорщині, Чехії). Але постає зустрічне питання чи має така орієнтація на закордонні взірці соціальної політики позитивні зрушення в соціальній структурі населення України.

Система соціального захисту, яка функціонує в Україні, створена ще за радянських часів. І хоч вона вже має чимало ознак, властивих державам перехідного періоду, наразі не відповідає життєвим потребам громадян українського суспільства.

На першому етапі (1991-1999) уряд робив спроби реформувати напрями соціальної політики, спрямовані на пом'якшення негативних наслідків падіння життєвого рівня. Водночас ці заходи були недостатньо ефективними. Компенсація доходів шляхом індексації заробітної плати працівників бюджетної сфери, як правило, була запізнілою. Численні пільги, соціальні виплати та допомоги досить часто надавалися без урахування матеріального становища домогосподарств і реальних можливостей людей забезпечити власне благополуччя. Суттєво скоротити заборгованість з виплат заробітної плати та пенсій не вдалося, численні пільги не переглядалися. Про недосконалість

соціальної політики в Україні в 90-х роках свідчить і стрімке зростання коефіцієнта Джині, так за даними міжнародних організацій у 1993 році коефіцієнт Джині становив – 0,359, а вже у 1997 році – 0,71.

Але найбільш вражаючим є те, що знайти офіційні статистичні дані щодо рівня диференціації доходів населення в Україні неможливо. Держкомстат України почав проводити обстеження щодо рівня диференціації населення країни лише починаючи з 1999 року, до цього часу не існувало жодного показника, який би продемонстрував реальну ситуацію в суспільстві. Тому й не дивно, що соціальна політика в 90-х роках була приречена на поразку, адже не маючи жодних офіційних даних, шанси на те, що діяльність держави буде успішною і цьому напряму зведена нанівець.

Характеризуючи соціальну політику, починаючи з 1999 року, можна констатувати про позитивні зрушення, зокрема зменшення коефіцієнту Джині порівняно з 1991-1999 роками. Разом з тим майнове розшарування населення в Україні залишалось одним з найістотніших серед європейських країн. За оцінками Світового Банку, в 2005 році доходи 10 % найбільш забезпеченого населення України перевищували доходи 10 % найменш забезпеченого населення більш ніж у 47 разів [5, с.84].

Щодо частки витрат на соціальну сферу у зведеному бюджеті України, то такі витрати коливаються від 17,09 % у 2003 р. до 25,40 % у 2011 р. усіх витрат бюджету країни [6, с. 54].

Співвідношення загальних доходів 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення становило у 2012 році 5,3 рази (у 2008 р. – 5,4 разів). Співвідношення мінімального рівня загальних доходів серед 10 % найбільш забезпеченого населення до максимального рівня серед 10% найменш забезпеченого зменшилося з 3,7 до 3,4 разів, серед міських жителів – з 3,6 до 3,5 разів відповідно, сільських – зменшилося з 3,7 до 3,3 разів. Найбільш заможні 20 % населення у 2012 р. отримували як і в попередньому році 36 % усіх загальних доходів [6, с. 56].

В умовах динамічного розвитку суспільства в Україні та необхідності розробки адекватної соціальної політики суттєво зростає актуальність вимірювання та прогнозування найбільш важливих показників умов життя населення.

Доцільно зазначити, що проблема статистичного оцінювання ступеня диференціації доходів населення є актуальною не лише для України, але досить гостро це питання постає саме в нашій країні.

Квінтільні і децильні коефіцієнти в Україні розраховуються на основі обстеження умов життя домогосподарств, яке проводять органи державної статистики, на постійній основі щорічної вибірки домогосподарств у 2009-2013 роках для обстеження умов їх життя становить 13023, що складає лише на 0,08 % від кількості домогосподарств країни [1, с. 328].

В Україні в основу дослідження диференціації рівня життя домогосподарств, починаючи з 2007 року, покладено показники грошових та загальних доходів замість показників грошових та сукупних витрат, які

застосовувалися у 1999-2006 рр. Але загальновідомо, що показники доходів домогосподарства схильні занижувати, і часто витрати домогосподарств перевищують вказаний дохід, таким чином вірогідність статистичних даних в Україні щодо рівня диференціації населення не є досить високою.

Варто підкреслити, що офіційна статистика України не відтворює реальне розшарування у суспільстві. Серед факторів, що модифікують офіційні оцінки нерівності, необхідно зазначити такі: по-перше, у офіційних оцінках використовують величину заробітної плати, оскільки її легко підрахувати й порівняти, при цьому відбувається викривлення реальної ситуації, оскільки не враховується комплексне визначення доходу й усі складові матеріального й соціального добробуту населення. По-друге офіційною статистикою не враховується неформальна економіка й неформальні доходи. В Україні неформальна зайнятість є істотним джерелом доходів і споживання. Дохід від неформальної діяльності, безумовно, допомагає підтримувати рівень життя й бідним. Але заможні одержують від такої діяльності більшу вигоду. Відповідно експертним даним, понад 70 % неформального доходу мають 20 % заможних. Таким чином, неформальний дохід істотно посилює нерівність у суспільстві й має бути врахований під час розгляду впливу розподілу

доходів на нерівність. До того ж більш доцільно було б використовувати не поняття доходу, а поняття витрат під час обстеження умов життя домогосподарств, так як наявні доходи громадяни схильні занижувати.

Висновки. Україна постала перед проблемою перегляду системи виміру диференціації доходів населення, задля досягнення кращого результату в соціальній політиці, так як орієнтація на досягнення рівності в розподілі доходів не дає бажаного результату в основному через не об'єктивну та не надійну інформацію, яка не дозволяє реально оцінити існуючу ситуацію і вжити дієвих заходів, а також через недосконалу систему соціальної допомоги, яка теж потребує докорінних змін.

Не дивлячись на багаточисленні переконання щодо необхідності рівномірного розподілу доходів, у ринковій економіці державної підтримки потребує лише незначна частина населення. Для працездатних же членів суспільства повинні бути створені рівні можливості для реалізації власних інтересів. До того ж рівність умов існування людей навряд чи можливо забезпечити на практиці. Скоріше можна прогнати досягти не абсолютно рівного, а більш справедливого і більш рівного розподілу, тобто забезпечити більшу рівність, ніж це має місце зараз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методологічні положення зі статистики [Вип. 2, т. 2] / Держ. ком. статистики України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 568 с.
2. Макроекономіка та макроекономічна політика: [навч. посіб.] / А. Ф. Мельник, Г. Л. Желок, О. В. Длугопольський, О. В. Панухник. – К. : Знання, 2008. – 699 с.
3. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 79–83.
4. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики: [навч. посіб.] / А. В. Скуратівський, О. В. Палій. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.
5. Гришин И. Выборы в Швеции: судьбоносный сдвиг? / И. Гришин // МЭиМО. – 2007. – № 3. – С. 54–64.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України. – Київ : Видавництво «Консультант», 2011. – 566 с.